

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут математики, економіки та механіки

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загальної психології і психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: «Психологічні особливості емоційної сфери та їх вплив на роботу психічних процесів в підлітковому віці»

«Psychological features of emotional sphere and their impact on the work of the mental processes in adolescence»

Виконала: студентка 4 курсу денної форми навчання
напряму підготовки 6.03010201 «Психологія

Бардиєвська Вікторія Вячеславівна

Керівник: кандидат психологічних наук, асистент
кафедри загальної психології і психології
розвитку особистості Мартинюк Ю. О. ____

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної психології і психології
розвитку особистості Крюкова М. А.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ ____ від ____ р.

Захищено на засіданні ДЕК № ____
протокол № ____ від ____ р.
Оцінка ____ / ____ / ____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ДЕК

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Одеса – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА ПРО ПРОБЛЕМУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ТА ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	7
1.1. Теоретичний аналіз досліджень психологічних особливостей емоційної сфери.....	7
1.1.1. Проблема розвитку емоційної сфери у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів.....	7
1.1.2. Емоційна сфера особистості як особлива форма відображення дійсності.....	12
1.1.3. Психологічні особливості впливу емоційної сфери на особистість.....	19
1.2. Психологічні особливості розвитку у підлітковому віці.....	22
1.2.1. Психологічні особливості розвитку психічних процесів в підлітковому віці.....	22
1.2.2. Психологічні особливості емоційного розвитку підлітків.....	27
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	34
2.1. Організація емпіричного дослідження.....	34
2.2. Методи емпіричного дослідження.....	36
Висновки до другого розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА РОБОТУ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ....	43
3.1. Дослідження особливостей емоційної сфери підлітків.....	43
3.2. Рівень розвитку психічних процесів підлітків.....	50
3.3. Вплив емоційної сфери на роботу психічних процесів у підлітковому віці.....	56

Висновки до третього розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що дослідження емоційної сфери підліткового віку відноситься до малорозроблених напрямів психології. Переважне значення набуває проблема діагностики та розвитку емоційної сфери в підлітковому віці. Емоції як невід'ємний компонент психічної діяльності змінюється у процесі життя людини. Вплив емоцій на протікання багатьох психічних процесів посилює необхідність пізнання механізмів їхнього виникнення, розвитку і можливого коригування в навчально-виховному процесі.

Перехід до підліткового віку характеризується глибокими змінами умов, що впливають на особистісний розвиток дитини. Зміни стосуються фізіології організму, відносин, що складаються у підлітків з дорослими людьми і однолітками, рівня розвитку пізнавальних процесів, інтелекту і здібностей, в цей час великих змін зазнає і емоційний розвиток. Підлітковий вік період підвищеної емоційності, що проявляється в легкій збудливості, мінливості настрою, виникненні тривожності, агресивності та інших бурхливих реакцій. Інтенсивний розвиток самосвідомості і критичного мислення призводить до того, що дитина в підлітковому віці виявляє протиріччя не лише в оточуючому світі, але і всередині власного уявлення про себе, що являється основою для зміни емоційно– ціннісного відношення до себе, яке проявляється у незадоволеності собою.

Підлітковий вік вважається особливо «емоційно насиченим» і тому вивчення емоційного розвитку та його вплив на психіку підлітків займає провідне місце в психології.

В сучасній науці розвинувся цілий напрям дослідження емоційної сфери, провідними представниками якого стали: Л.М. Аболін, І.Д. Бех, В.К. Вілюнас, Л.С.Виготський, В. Вунд, Б.І. Додонов, О.В. Запорожець, К.Є. Ізард, І.С. Кон, О.І. Кульчицька, О.М.Леонт'єв, В.С. Мухіна, Я.З. Неверович, С.Л. Рубінштейн, П.В. Симонов, О.Я. Чебикін, Т.М. Чебикіна.

Незважаючи на те, що у психології є чимало робіт, у яких розглядаються ті чи інші аспекти емоційної сфери підлітка: Г. Д. Джонсон, С. С. Томкінс, І. С. Кон, К. Ізард, Л. І. Божович, М. С. Каган, А. Фрейд, Ж. Піаже, А. Є. Личко, А. М. Леонтьєв, В. С. Мухіна та ін

Психологічним аспектам становлення особистості підлітка присвячено безліч робіт зарубіжних і вітчизняних вчених С. Холл, К. Ізард, А. Адлер, Л. І. Божович, І. В. Дубровіна, Ж. Піаже, О. М. Прихожан, Д. І. Фельдштейн, С. Л. Рубінштейн, Є. П. Ільїн, Б.С. Братуся, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Е. Еріксон, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, Д.О. Леонтьєв, С.Д. Максименко, А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерса, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, З. Фрейда.

Об'єкт дослідження: емоційна сфера особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості впливу емоційної сфери на роботу психічних процесів у підлітковому віці.

Мета дослідження: теоретично та практично дослідити психологічні особливості емоційної сфери та її вплив на роботу психічних процесів у підлітковому віці.

У відповідності з метою роботи були визначені наступні **завдання:**

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми розглянути психологічні особливості емоційної сфери та психічних процесів у підлітковому віці.
2. Встановити психологічні особливості емоційної сфери у підлітковому віці.
3. Дослідити особливості роботи психічних процесів у підлітковому віці.
4. Встановити особливості впливу емоційної сфери на роботу психічних процесів у підлітковому віці.

Методи дослідження:

1. Теоретичні методи: аналіз, узагальнення, систематизація – для узагальнення теоретико-методологічних підходів та визначення концептуальних засад дослідження.

2. Методи психолого–діагностичного дослідження з використанням конкретних методик: методика рівня тривожності Ч. Д. Спілбергера, Ю. Л. Ханіна; методика «Самооцінка емоційних станів» А. Уессмана і Д. Рікса; тест опитувальник «Оцінка настрою»; методика «Оперативна пам'ять»; методика «Пам'ять на образи»; методика «Виділення істотних ознак»; методика «Складні аналогії»; методика Мюнстерберга; методика «Розстановка чисел».

3. Методи обробки результатів дослідження: математично-статистичний та кореляційний.

База дослідження: 60 підлітків Одеської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №53, віком 15-16 років.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що результати дослідження дозволяють використовувати їх при консультуванні. Є можливість використати дослідження для написання наукових робіт та статей з даної проблеми. Також для розробки тренінгів та самоосвітніх програм.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, 3 розділів, 7 таблиць, 9 графіків, висновків та списку використаної літератури. Загальний об'єм тексту — 69 сторінки, з них основного тексту – 65 сторінок. Список використаної літератури складає - 49 літературних джерел.

ВИСНОВКИ

1. На основі теоретико-методологічного аналізу можна відзначити, що вітчизняні теорії емоцій спрямовані на опис природи і специфіки емоцій, в той час як зарубіжні теорії розглядають особливості емоційних проявів. Однак є і подібні моменти. Вчені розглядають емоції у контексті діяльності, яка повністю регулює протягом емоції. Крім того, в обох теоріях наголошується домінуюче значення діяльності, яка спрямовує всю емоційну сферу.

Емоції – особливий вид психічних процесів і станів людини, які виявляються в переживанні яких-небудь значущих ситуацій, явищ і подій протягом життя. Емоції відрізняються за багатьма параметрами: за модальністю, інтенсивністю, тривалістю, усвідомленістю, глибині, генетичного джерела, складності, умов виникнення, виконуваних функцій, впливу на організм. Емоції в житті людини виконують такі ролі: відбивно-оцінну, захисну, керуючу, мобілізуючу, компенсаторну, сигнальну, дезорганізуючу.

В підлітковому віці найбільш помітного розвитку зазнають специфічно людські, соціально зумовлені види пізнавальних процесів (довільна та внутрішня увага, спостережливість, теоретичне мислення, словесно-логічна пам'ять, мовлення, уява), вдосконалюється керованість й регульованість пізнавальних процесів, свідоме ставлення підлітка до їх використання при вирішенні складних навчально-пізнавальних задач. Підлітковий вік є сензитивним для розвитку і диференціації не тільки різноманітних емоційних реакцій, а й, разом з тим, здатності до рефлексії та регуляції цих проявів.

2. Дослідження психологічних особливостей емоційної сфери у підлітковому віці дало наступні результати. З отриманих результатів щодо тривожності виявлено, що досліджувана група респондентів більш або менш спокійні, досить активні і товариські, хоча зустрічаються випадки, коли з'являється занепокоєння, не обґрунтовані сформованими обставинами. Це

може бути обумовлено гендерним аспектом, тобто тим, що дівчатка більш схильні, ніж хлопці, думати що вони, «слабка» стать, і тому часто переживають тривожні відчуття.

Респонденти переважно оцінюють свій настрій як спокійний й благополучний, відчують себе в міру бадьорими, оцінюють свій стан як добрий та життєрадісний.

3. Дослідження особливостей роботи психічних процесів у підлітковому віці надало наступні результати. Отримані результати свідчать, що у більшості респондентів виявлено нормальний рівень здібності утримувати в оперативній пам'яті значний об'єм інформації та здійснювати з нею необхідні маніпуляції, витривалості до інтелектуального навантаження і тривалості зосередження. Також серед респондентів можна виділити більшість з них із середнім рівнем образної пам'яті, даний рівень є досить адекватним для досліджуваного віку.

Діагностика мислення вказала, що більшості респондентів властиве абстрактно-логічне мислення - відображення фактів, зв'язків і закономірностей, які не відтворюються ані в наочно-дійовому, ані образному уявленні. В загалом дослідження особливості мислення показало, що всі респонденти дали результати, що відповідають нормі, проте більшість респондентів дали відповіді, що свідчать про середній рівень прояву абстракції складних логічних зв'язків і вміння виділяти істотні ознаки.

Для досліджуваних респондентів характерний середній рівень вибірковості уваги. Високий рівень є одним з проявів феноменальної психічної активності людини. Це ті респонденти, що досить вдало виконали завдання та мають достатні показники для виконання навчальних завдань, що потребують використання цієї властивості уваги. Але, на фоні цього, були виявлені й респонденти, що мають досить низький показник вибірковості уваги (30%). Такі люди, зосереджуючись на одному, не помічають іншого, уважно вслуховуючись або вдивляючись в щось, вона не чує, що її кличуть, не помічає перешкод на дорозі.

Отримані результати вказують на те, що більшості респондентів властивий середній рівень довільності уваги, тобто вони здатні зосередитися у важливі моменти. Менша кількість респондентів отримали високі результати, що виявляють високу цілеспрямованість, організованість діяльності, усвідомлення послідовності дій, дисципліну розумової діяльності, здатність боротися зі сторонніми відволіканнями. Останні респонденти відрізняються низьким рівнем сили волі, тому вони погано здатні мобілізувати й зосереджувати свою свідомість на необхідній діяльності тривалий час.

4. Кореляційний аналіз вказує на безпосередній вплив емоцій на психічні процеси. Звичайний настрій впливає на довільність уваги, тобто чим більш врівноважений настрій, тим вище рівень здатність мобілізувати й зосереджувати свою свідомість на необхідній діяльності тривалий час. Також виявлений зв'язок звичайного настрою та складних аналогій, тобто врівноважений настрій забезпечує розуміння абстракцій і складних логічних зв'язків. Зворотній зв'язок між ейфорійним настроєм, астенічним настроєм та вибірковістю уваги, свідчить про те, що чим вище рівень не стабільності настрою (дуже гарний або негативний), тим нижче вибірковість уваги. Зафіксована зворотня кореляція між астенічним настроєм та абстрактно-логічним мисленням, тобто чим вище рівень астенічного настрою, тим нижче відображення фактів, зв'язків і закономірностей на рівні найвищих узагальнень, створення нового. Зворотній кореляційний зв'язок зафіксований між самооцінкою емоційного стану та конкретно-ситуаційним мисленням, тобто чим нижче самооцінка тим гірше здатність відображення і оперування конкретними поняттями.

Аналіз впливу тривожності на психічні стани показав наявність статистично значущих позитивних кореляцій між особистісною тривожністю та образною пам'яттю та конкретно-ситуаційним мисленням, тобто чим вище рівень тривожності, тим краще пам'ять на образи, підвищується відображення і оперування найпростішими, конкретними поняттями. Також

спостерегається наявність впливу реактивної тривожності та складними аналогіями, тобто чим вище рівень тривожності, тим гірше проводяться аналогії та розуміються логічні зв'язки. Зв'язок реактивної тривожності та довільної уваги вказує на зворотню кореляцію між ними, тобто чим вище тривожність, тим гірше зосередженість свідомості на конкретній діяльності тривалий час.

Був виявлений вплив емоційної сфери на психічні процеси у підлітковому віці. Емоції впливають на всі компоненти пізнання: пам'ять, увагу, мислення. Завдяки емоціям міцно запам'ятовуються події, що відбувалися. Емоції пов'язані також, із забуванням, людина швидко забуває те, що не має для неї суттєвого значення. Психологічною особливістю впливу емоцій на пам'ять є витіснення: людина забуває те, що неприємно згадувати. Існують певні закономірності зв'язку емоційних станів з якістю мислення: позитивний емоційний стан сприяє виконанню пізнавального завдання, негативний — гальмує його виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдюкова Н. В. Психологічні особливості соціалізації сучасного підлітка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05. / Н. В. Абдюкова. – К.: КДОУ, 2010. – 21 с.
2. Ананьєв А. М. Візуальна психодіагностика емоційних проявів у учнів: Автореф. дис канд. психол. наук: 19.00.07. / А. М. Ананьєв. – Одеса: Південноукр. держ. пед. ун-т, 1996. – 23 с.
3. Андре К. «Как общаться с трудными людьми». / К. Андре. – М.: Наука, 2014. – 243 с.
4. Анохин П. К. Психология эмоций: Тексты. / П. К. Анохин. – М.: Психология, 1984. – 542 с.
5. Арнольд М. Б. «Чувства и эмоции». / М. Б. Арнольд, Дж. А. Гассон. – СПб.: Питер 2012. – 359 с.
6. Бреслав Г. Психология эмоций. / Г. Бреслав. – М.: Наука, 2012. – 365с.
7. Бучек Л. І. Аналіз емоційної стійкості як прояву особливостей саморегуляції особистості: Автореф. дис канд. психол. наук: 19.00.01. / Л. І. Бучек. – К.: К. ун-т., 1994. – 18 с.
8. Варій М. Загальна психологія. / М. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 967 с.
9. Вилюнас В. К. Психология эмоций. / В. К. Вилюнас, Ю. Б. Гиппенрейтер. – СПб. : Питер, 2015. – 404с.
10. Войтко В.В. Емоційні порушення в дитячому віці та їх корекція [методичні рекомендації]. / В.В. Войтко. – Кіровоград: КОІППО, 2016. – 60с.
11. Гершон Б. Б. Психология эмоций. / Б. Б. Гершон. – М.: Наука, 2014. – 440 с.
12. Горда М.С. Формування творчої особистості вчителя. / М.С. Горда. – Чернівці: Рута, 2015. – 55 с.
13. Гоулман Д. «Деструктивные эмоции. Как с ними справиться». / Д. Гоулман. – М.: Попурри, 2015. – 307 с.

14. Дарвин Ч. «Выражение эмоций у человека и животного». / Ч. Дарвин. – СПб. : Питер, 2011. – 238 с.
15. Дружинин В. Психология. / В. Дружинин. – СПб. : Питер, 2011. – 656 с.
16. Изард К. Э. «Психология эмоций». / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2015. – 269 с.
17. Изард К. Э. Эмоции человека. / Под ред. Л. Я. Гозмана, М.С. Егоровой. – М.: Просвещение, 2014. – 464 с.
18. Измайлов Ч. «Психофизиологическая основа эмоций». / Ч. Измайлов. – М.: Просвещение, 2014. – 305 с.
19. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 782 с.
20. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов. / А. Карелин. – М.: Эксмо, 2007. – 416 с.
21. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості. / Т. С. Кириленко. – К.: Либідь, 2014. – 256 с.
22. Колодич Е. Н. Коррекция эмоциональных нарушений у детей и подростков: Учеб. пособие для студентов психологических факультетов, практических психологов. / Е. Н. Колодич. – Мн.: РИПО, 1999. – 94 с.
23. Колот С.О. Психологічні механізми і умови формування культури емоцій студентів вищих технічних закладів освіти: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. /С.О. Колот. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 1999. – 19с.
24. Кошлань І. Г. Акцентуйовані риси у підлітків з емоційною диспозицією за типом “гнів”. / І. Г. Кошлань. – Одеса: Вісник Одеського Національного Університету, 2012. – С.142 – 146.
25. Кротенко В.І. Психологічні особливості емпатії підлітків: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. – К.: Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, 2017. – 193 с.

26. Крюгер Ф. Сутність емоційного переживання. / Під. ред. В.К.Вилюнас, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Гуманітарний видавничий центр Владос, 2013. – 278 с.
27. Лазарус Р. «Теория стресса и психологические исследования.» / Р. Лазарус. – СПб. : Питер, 2014. – 254 с.
28. Леонтьев О. Н. Потребы, мотивы та емоції. / В. К. Вилюнас, Ю. Б. Гиппенрейтер, О. Н. Леонтьев. – М.: Гуманітарний видавничий центр Владос, 2003. – 278 с.
29. Липер Р. У. «Мотивационная теория эмоций». / Р. У. Липер. – М.: Наука, 2015. – 362 с.
30. Липунова О. В. Эмоции как базовый компонент в структуре адаптивного поведения личности (На примере личности подростков и юношей): Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. / О. В. Липунова. – Комсомольск–на–Амуре: КПУ, 2012. – 202 с.
31. Майерс Д. «Психология». / Пер с англ. А. Карпиков. – М. : Попурри, 2011. – 847 с.
32. Макдауголл У. Розрізнення емоцій і почуття. / В.К.Вилюнас, Ю.Б. Гиппенрейтер, У. Макдауголл. – М.: Гуманітарний видавничий центр Владос, 2003. – 278 с.
33. Макки Э. «Искусство управлять людьми на основе эмоционального интеллекта». / Э. Макки. –М. : Попурри, 2010. – 374 с.
34. Маклаков А. Общая психология. / А. Маклаков. – М. : Наука, 2015. – 785 с.
35. Мананикова Е. Н. Психология личности. / Е. Н. Мананикова. – М.: Дашков и К, 2009. – 218 с.
36. Мещерякова Б. Г. «Большой психологический словарь.» / Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб. : «Прайм–тайм», 2016. – 700 с.
37. Немов Р. С. Общие основы психологии. / Р. С. Немов. – М.: Просвещение, 1998. – 688 с.

38. Павлов И. П. «Полное собрание сочинений». / И. П. Павлов. – М.: Просвещение, 1961. – 465 с.
39. Психологический словарь. / Под ред. А. В. Петровского. – Ростов–на–Дону, 1999. – 364 с.
40. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности. / Х. Ремшмидт. – М.: Мир, 1994. – 320 с.
41. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2007. – 712 с.
42. Саблин В. С. Психология человека: учебник / В. С. Саблин, С. П. Слакв. – М.: Дашков и К, 2016. – 741 с.
43. Симонов П. В. «Теория отражения и психофизиологии эмоций» / П. В. Симонов. – М.: Психология, 1970. – 344 с.
44. Столяренко Л. Д. Основы психологии. / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2013. – 671 с.
45. Томкинс С. С. «Эмоции». / С. С. Томкинс. – М.: Психика, 2012. – 367 с.
46. Хьелл Л., Зиглер Д. Теорії особистості. / Л.Хьелл, Д.Зиглер. – СПб. : Пітер, 2008. – 607 с.
47. Чебыкин А. Я. Эмоциональная регуляция учебно–познавательной деятельности. / А. Я. Чебыкин. – Одесса: Вопросы психологии, 1992. – 204 с.
48. Шилова Н. І. Розвиток цільової спрямованості особистості підлітка у процесі туристичної діяльності: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. / Н. І. Шилова. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2017. –188 с.
49. Шумский П. П. Эмоции как процесс, влияющий на деятельность человека. / П. П. Шумский, Л. Н. Иванова. – В.: Мозырь, 1998. – 324 с.